

ЧАСОВІ АСПЕКТИ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ

ЛЮДСЬКА ЧАСО-СВІДОМІСТЬ VS. МАШИННА «СВІДОМІСТЬ»: СПРОБА ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ²

УДК: 130.1:122/129

Ляшенко Дмитро Миколайович

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії,

Національний університет «Одеська морська академія»

Анотація.

В сучасну епоху «нових викликів», все частіше потрібно проводити диференціацію людського від нелюдського, можливо лише для того, щоб зрозуміти щось про саме людське в людині. Тут я спробую використати елементи гуссерлівського феноменологічного аналізу для порівняння людської свідомості і машинної «свідомості». Розглядати ці види свідомостей ми будемо через часовість свідомості, оскільки, з моєї точки зору на точку зору феноменології Гусерля, «жива» людська свідомість структурована темпорально. Тобто можливо, що темпоралізація є найсуттєвішою формальною характеристикою людської свідомості. Фундаментальним для такої інтерпретації феноменологічного аналізу людської свідомості буде поняття «пасивності», тобто дорефлексивності людської свідомості, структури якої (*cogito*, втіленність, інтерсуб'єктивність), за гіпотезою, реалізуються через тернарну структуру людської часо-свідомості. Разом вони складають специфіку людської свідомості на відмінну від можливої машинної «свідомості».

² В цій роботі використано матеріал, який я писав англійською мовою для статей (Khanzhy, V. B. & Lyashenko, D. M., 2023a, Khanzhy, V. B. & Lyashenko, D. M., 2023b). Матеріал перекладений з активною допомогою машини (Google & GPT), та відредагований мною. За всі помилки і неточності відповідальність несу я (дорефлексивно пасивно), та Google & GPT (автоматично, алгоритмічно, несвідомо).

Ключові слова: феноменологія Гуссерля, людська часо-свідомість, машинна «свідомість», *epoché*, пасивність, дорефлексивність, тілесність, інтерсуб'єктивність, людський час, свобода волі.

Інтро. Проблема часу в феноменології

З часів робіт В. Джеймса, А. Бергсона та Е. Гуссерля на тему феноменології та психології свідомості часу ця сфера продовжує бути дискусійною. Наприклад, проблема того, як фізичний, об'єктивний час космосу пов'язаний з нашим досвідом часу так не була вирішена, незважаючи на деякі нові цікаві розробки.

Приблизно з середини ХХ століття було запропоновано кілька нових ракурсів розгляду проблеми, включаючи розвиток ідей Гуссерля щодо тілесності (e.g. М. Мерло-Понті) та інтерсуб'єктивних, соціальних та історичних аспектів свідомості (e.g. А. Шутц, П. Бергер, Т. Лукман, П. Рікьор), за яким нещодавно послідував розвиток феноменології соціальних взаємодій (e.g. Д.Захаві, Ш. Галлагер), енактивістських підходів (e.g. Ш.Галлагер, Ф.Варела, Е.Томпсон) і нейрофеноменології (Ф.Варела, Е.Томпсон), які, зокрема, досліджують шляхи того, як наше переживання свідомості часу структурується та формується різними факторами, такими як взаємодія нашого тіла з фізичним та біологічним середовищем, структурою нервової системи, та соціо-культурними взаємодіями (див. Gallagher & Zahavi, 2012; Varela, Rosch, Thompson, 2017; Gallagher, 2017; Thompson 2011).

Тим не менш, окрім цих екстерналістських підходів, феноменологія свідомості часу як внутрішньої часової свідомості залишається предметом дискусій, де можна окреслити кілька основних моделей. Це так звані ретенційні³ та екстенціональні моделі (cf. Almäng, J., 2021; Dorato & Wittmann, 2021), які розглядають структуру часової свідомості, зосереджуючись головним

³ Аналіз ретенції Гуссерля є більш детальним, ніж аналіз протенції, саме тому було введено термін «ретенціоналізм». Однак важливо зазначити, що ретенція та протенція є лише структурними аспектами інтенціонального акту (тому більш нейтральним аналогом ретенціоналізму може бути «інтенціоналізм»).

чином на структурі та природі так званого ‘specious present’. Якщо ми розрізняємо об’єктивний (не обов’язково фізичний чи космічний час) і суб’єктивний (не обов’язково психологічний) модуси часу, тоді прихильники екстенціоналізму припустять, що суб’єктивний модус часу ґрунтується (або має бути пояснений через) на об’єктивному модусі часу. (див. Dainton, 2000; Almäng, 2021; Dorato & Wittmann, 2021). Або, як сам Гуссерль стверджував близько 1904 року, свідомість, тривалість і послідовність часу самі потребують часу, тривалості та послідовності (Husserl, 1991, р. 192; Gallagher & Zahavi, 2012, р. 92). З іншого боку, пізніший розвиток теми Гуссерлем показав, що часову свідомість можна і насправді слід розглядати незалежно від будь-якої об’єктивної умови потоку часу (Husserl, 1991, р. 345). Ретенціоналізм не ставить часову свідомість на будь-яку об’єктивну основу; він вважає, що сама свідомість має часову структуру імпресії-ретенції-протенції, яка і фундує структуру потоку часу з його минулим, теперішнім і майбутнім (див. Khanzhu, V. V. & Lyashenko, D. M., 2023a).

Суттєво, що для самого Гуссерля проблема часу не є ще однією проблемою серед інших. Навіть якщо взяти до уваги відмінності між генетичним та статичним етапами розвитку феноменології (див. передмову до Husserl 2001), треба мати на увазі, що «ті самі» лекції з феноменології внутрішньої часо-свідомості відбувалися в ще період розробки статичного етапу.

Загалом, інтенціональні акти свідомості – це часові акти, за допомогою яких конституюються інтенціональні об’єкти, а темпоральність є суттєвою характеристикою свідомості. Таким чином, підхід Гуссерля до часо-свідомості залежить від його підходу до свідомості і навпаки.

Феноменологічна рефлексія

Існують більш-менш поширені хибні уявлення про погляди Гуссерля на свідомість. Що феноменологія Гуссерля є формою суб’єктивізму, інтроспекціонізму, психологізму, що її основним об’єктом дослідження є свідомість, у відриві від реального світу і так далі. (див. Zahavi, 2003, 2017;

Gallagher & Zahavi, 2012). І, звичайно, все це легко екстраполюється зі свідомості загалом на часо-свідомість. Ключем до феноменології Гуссерля є процедура феноменологічної редукції, яка починається з первинного ерочé або «припинення» природного чи догматичного та некритичного ставлення до світу як чогось наперед даного (далі редукція продовжується через рівні поглиблення ерочé див. Husserl, 2019)

Ерочé – це процедура призупинення догматичного, некритичного, так званого «природного» або наївного ставлення до реальності та прийняття «феноменологічної позиції», що відкриває можливість концентрації на даності речей, а не на наших попередніх припущеннях, думках, інтуїціях чи почуттях щодо них. (e.g. Husserl, 1960, 1970, 1983, 2019).

“In short, the epoche entails a change of attitude towards reality, and not an exclusion of reality. The only thing that is excluded as a result of the epoche is a certain naivety, the naivety of simply taking the world for granted, thereby ignoring the contribution of consciousness” (Gallagher & Zahavi, 2012, p. 25). Таким чином, спрямованість (телос) феноменологічної рефлексії знаходиться не всередині свідомості; скоріше, це напрямок нашої свідомості до світу, який «проживається» через свідомість. Важливо зазначити, що ерочé – це не щось, що проводиться один раз. “The epoche is an attitude that one has to keep accomplishing.” (ibid. , p.25; Husserl, 1970, p.150). Ерочé уможлиблює феноменологічну рефлексію як “...the discovery and investigation of the transcendental correlation between world and world-consciousness.” (Husserl, 1970, p. 151). На подальших кроках феноменологічна редукція відбувається як трансцендентальне ерочé, окреслюючи витончені деталі cogito-cogitatum кореляцій. Після завершення трансцендентальної ерочé трансцендентальне Его феноменолога виступає як єдиний аподиктичний полюс системи cogito-cogitatum перед примордіальним світом інтенційних об’єктів, що «структурується» подальшими медитаціями (наприклад, деякі інтенційні об’єкти є більш стабільними, як-от тіло дослідника, тоді як інші є більш

динамічними)⁴. (Husserl, 1960). Це подальше структурування системи cogito-cogitatum відбувається через горизонти часо-свідомості трансцендентального суб'єкта (тобто самою структурою свідомості). У часо-свідомості відбувається синтез трансцендентального суб'єкта. Гуссерль називає це генезисом Его, який може бути активним (пов'язаним із cogitationes та їх вольовими реалізаціями) і пасивним (неконтрольовані структури свідомості, відповідальні за його специфічне буття). (Husserl, 1960, 2001).

Пасивність

Таким чином ми приходимо до важливого феноменологічного поняття, «пасивність», яке можна вважати одним із центральних понять у темі феноменології свідомості (Husserl, 2001), яке, наприклад, пов'язане із процесом інтеграції окремих переживань у специфічне ціле (cf. із «binding problem» в сучасній нейробіології або трансцендентальною єдністю апперцепції Канта).

Пасивність можна вважати основою будь-якого досвіду, та необхідною передумовою пізнавальної діяльності.

"In sum, one can say that passivity indicates a primordial regularity of sense-genesis in which the ego does not participate; it characterizes a pre-reflective dimension of experience of pregivenness of objectlike formations, a dimension that is founding for activity." (Husserl, 2001, p. xliii)

Потрійна структура часової свідомості (імпресія-ретенція-протенція) пов'язана із функціонуванням пасивності. У ретенції та протенції пасивний синтез дозволяє розглядати минулий і майбутній досвід так, ніби він був актуально присутнім. Через ці структури пасивний синтез бере участь у генезі та проживанні стабільності ідентичності Я та в когерентній безперервності часо-свідомості. «In other words they [retention and protention] are a priori conditions of possibility there being 'syntheses of identity' in experience at all... Temporal synthesis is a precondition for the perceptual synthesis with its entailed semantic integration. Thus time-consciousness must be regarded as a formal condition of possibility for the perception of any object." (Gallagher & Zahavi, p. 87).

⁴ Далі феноменолог, після кількох кроків (включаючи так звану аппрезентацію) виходить із соліпсистичної позиції (яка є методологічно необхідним кроком феноменологічної рефлексії).

Посилання на поняття пасивності також дозволяє подолати проблему самосвідомості і пов'язану з нею проблему абсолютної свідомості,

“Husserl consequently operates with three different types of temporality. The objective time of the appearing objects, the subjective or preempirical time of the acts and and experiences, and, finally, the prephenomenological absolute streaming of inner time-consciousness.” (Zahavi 2003, p. 87),

де головна проблема полягає в тому, щоб узгодити зв'язок між суб'єктивним часом і абсолютним часом без зустрічі з часовим еквівалентом «регресу Бредлі». Д. Захаві припускає, що цю проблему можна вирішити за допомогою Гуссерлевого аналізу зв'язків між рефлексивною та дорефлексивною самосвідомістю (Zahavi 2003; Gallagher & Zahavi, 2012, pp. 87-88). Коротше кажучи, свідомість передбачає дорефлексивну самосвідомість. Тобто дорефлексивна самосвідомість є необхідною, але недостатньою умовою для свідомості (ibid. pp. 51-74). Таким чином, екстенціоналісти вважають свідомість часу частиною об'єктивного або космічного часу, тоді як Гуссерль (і ретенціоналісти чи інтенціоналісти) не погоджуються і вважають суб'єктивне переживання часу фундованою абсолютною дорефлексивною внутрішньою часо-свідомістю. Структура часової свідомості відповідає за суб'єктивний темпоральний потік нашого досвіду, який, у свою чергу, реалізується через пасивність.

Людська темпоральність vs. машинної

Таким чином, динамічні відносини між *cogito* і *cogitatum* охоплюють горизонт, структурований потрійною системою внутрішньочасової свідомості трансцендентального Его. Іншими словами, людська свідомість має тернарну структуру часо-свідомості. Звідси можна припустити, що для феноменолога свідомість існує лише тоді, коли є часо-свідомість.

Виникає питання: про чий час йдеться мова? А отже: про чию свідомість? Людини? Враховуючи, що для феноменолога свідомість – це не просто ще один об'єкт дослідження, ізольований від усього іншого (див. Gallagher & Zahavi, 2012, p. 28), а всі відомі нам феноменологи є людьми, то часо-свідомість є людською часо-свідомістю (з точністю до оговорених обмежень).

А як щодо машин? Якщо машинна свідомість можлива, яким буде її відношення до часу? Чи можлива феноменологія свідомості машинного часу? Звичайно, відповідь значною мірою залежить від визначення свідомості, яке буде окреслювати необхідні та достатні умови її існування.

Наприклад, виходячи з критеріїв системного дослідження свідомості, запропонованих у Lyashenko (2021), впливає, що якщо деяка складна система (будь-якої природи) якимось чином втілена і має диференційовану здатність до перспективного виявлення (наприклад, може посилатися на себе, відрізняти себе від іншого), тоді ми можемо говорити про її специфічні свідомі стани (тобто свідомість) як існуючі. А, наприклад, з функціоналістської точки зору, ми можемо навіть обговорювати «свідомість» термостату (Chalmers, 1996), не кажучи вже про щось більш складне, як-от Chat GPT. Яка відповідь є феноменологічно можливою? Перш за все, ми припускаємо, що люди мають щось природне (тваринне), що відрізняє їх від штучності машин (машинам просто не потрібні природно-тваринні аспекти для функціонування). По-друге, на вищих рівнях реалізації цих тваринних здібностей люди відрізняються від вже інших тварин, і тим паче від машин.

Є кілька аспектів пасивності, які допоможуть нам з цим розібратися. Якщо коротко, то, можна припустити, що розуміння Гуссерлем трансцендентальних (пасивних) аспектів людської свідомості включає тернарну часову структуру, яка синхронно реалізується в кількох підструктурах. До них належать *cogito* та активність (авторство, або дієвість за точки зору 1-ї особи), тілесність та різні рівні інтерсуб'єктивності. Розглянемо їх по порядку.

Дорефлексивне *cogito* і машинна «самосвідомість»

У відомій книзі 1979 р., розглядаючи можливість машинної «свідомості», Д. Хофштадтер написав

“Awareness here is a direct effect of the complex hardware and software..., this way describing awareness – as monitoring of brain activity by a subsystem of the brain itself – seems to resemble the nearly indescribable sensation which we all know and call “consciousness”... it is quite plausible that a computer program with this kind of structure would make statements about itself which would have a great deal of resemblance to statements which people commonly make about

themselves. This includes insisting that it has free will, that it is not explicable as a “sum of its parts”, and so on.” (Hofstadter 1999, p.388).

Теорії свідомості, які зосереджені на самосвідомості (пов’язані з самореференцією тощо), іноді називаються теоріями свідомості вищого порядку (Turner, 2020). Згідно з цими теоріями, дуже важливо, щоб свідомість (і людська свідомість) включала активну самореферентну самосвідомість (Gallagher & Zahavi, 2012, p. 58–64). Тобто, свідомою є система, яка здатна до саморефлексії (або самореференції). Контрапозиційно, можна зробити висновок, що якщо немає саморефлексії, немає і свідомості. Однак уважний феноменологічний аналіз показує хибність такої позиції. Наприклад, коли я захоплююся приголомшливою книгою або дивлюся цікавий фільм, я можу не бути в стані саморефлексії, але я і не знаходжуся у несвідомому стані (сні або комі). Навіть якщо моя увага повністю поглинена сюжетом, я все одно перебуваю у свідомості (але дорефлексивно). Якби мене хтось запитав, що я зараз роблю, я б міг відповісти: «Читаю книгу» або «Дивлюся фільм».

Коротше кажучи, у людей свідомість передбачає дорефлексивну самосвідомість (див. Gallagher & Zahavi, 2012, pp, стор. 51-74; Husserl, 2001; Sartre, 1956; Zahavi, 2003, pp. 87–93, 2017, pp. 108–111). Тобто у людей дорефлексивна самосвідомість є необхідною, але недостатньою умовою для свідомості.

З цією дорефлексивною самосвідомістю пов’язана дорефлексивна форма проживання себе як автора своїх рухів, дій тощо. Це відчуття на вищих рівнях свого генезису може трансформуватися в самосвідоме «авторство», що є передумовою для виконання більш складних, продуманих дій.

“The first-order experiences of ownership and agency are embodied, non-conceptual experiences, and are closely tied to the temporal structure of consciousness”. (Gallagher & Zahavi, 2012, p. 180)

У машин, здається, все навпаки. Машина прекрасно може аналізувати свої стани, але чи є вона свідомою? В контексті порівняння людської і «машинної» свідомості, виникає інтригуюче питання: чи можемо ми справді

ввести в «машинний розум» поняття, схоже на «дореклексивну самосвідомість»? По-перше, дореклексивна самосвідомість для машини буде прямим протиріччям, а по-друге, машинна «самосвідомість» (у формі самореферентності наприклад) не потребує дореклексивної свідомості для свого функціонування на відміну від людини (і інших природних істот). (cf. Hall, 2020; Turner, 2020). Щодо можливості для машини відповідати за свої вчинки, бути автором своїх дій, тобто здатності діяти незалежно, приймати рішення та виконувати дії без прямого втручання людини, то, оминаючи технічні деталі, важливо визнати, що можливе машинне «авторство» суттєво відрізняється від «авторства» людини за генезою, оскільки машини працюють, наприклад, на основі запрограмованих алгоритмів (що є не просто несвідомими, скоріше антисвідомими), а не свідомого наміру як людина (навіть якщо цей намір фундований у пасивності, як передумові суб'єктивної активності).

Що стосується феноменології «свідомості» машинного часу, то це залишається незвіданою територією. Дослідження того, як машина сприймає та переживає час, якщо вона взагалі це робить, вимагатиме глибокого розуміння когнітивних процесів машини та того, як вони пов'язані з плином часу. Наразі зрозуміло, що машини як мінімум, не потребують потрібної структури часу, щоб функціонувати.

По суті, тернарна структура часової свідомості керує суб'єктивним часовим розгортанням *людського* досвіду, розгортанням, яке реалізується через механізми пасивного синтезу. Машинам, однак, не потрібна пасивність, їм не потрібна (навіть неможлива) дореклексивність тернарної структури самосвідомості як основи їхньої можливої «свідомості» або «самосвідомості» (або того, що становить їхні когнітивні процеси) для ефективного самореферентного функціонування.

Тілесність

Інший внутрішній аспект пасивності пов'язаний зі специфікою дореклексивного фундаменту людської свідомості в рамках тілесності. У своїх

«Ідеях II» Гуссерль задовго до Мерло-Понті та другої хвилі когнітивної науки (див. Lakoff & Johnson, 1999) аналізував особливості втілення свідомості (Husserl, 1989). У повній відповідності з останніми відкриттями в когнітивній науці (до самих цих відкриттів), Гуссерль стверджує, що тіло (як і сама свідомість) не є просто ще одним об'єктом дослідження для феноменології, а являє собою передумову «життя» свідомості, пройнятого атрибутами, що утворюють єдину вольову структуру, включаючи конкретні дії, ефективність, мобільність і кінестетичні властивості. Гуссерль розрізняє так зване «живе тіло» (фундаментальна частина людського досвіду, через яку досвід структурується та відчувається) і специфічний об'єкт дослідження спеціальних наук (тіло з точки зору природничих наук, труп). (Husserl, 1989).

Феноменологія Гуссерля нейтральна до по відношенню до mind-body problem (з точки зору натуральної онтології, див. Lyashenko, 2022).

“Each thing that appears has *eo ipso* an orienting relation to the Body, and this refers not only to what actually appears but to each thing that is supposed to be able to appear” (Husserl, 1989, p. 61).

Тобто, можна сказати, що Гуссерль наголошує на конститутивній ролі тілесності для людської свідомості саме структурно-онтологічно (cf., Lyashenko, 2021, 2022), оскільки свідомість специфічно сформована і структурована даним тілом і його вбудованістю у дане середовище (див. Gallagher & Zahavi, 2012, pp. 147–170; Husserl, 1989; Lakoff & Johnson, 1999; Maturana & Varela 1998; Varela et al., 2017). Коротше кажучи, люди не просто володіють тілами; вони існують через свої тіла. У цьому сенсі було б цікаво порівняти відношення темпоральності до просторовості з різних точок зору: феноменології та когнітивної науки. Наприклад, деякі когнітивісти стверджують, що розуміння часу залежить від просторовості (Lakoff & Johnson, 1999, pp. 137–169); але розглядаючи явища через феноменологічну позицію, можна побачити, як часо-свідомість, що функціонує крізь призму тілесності (як динамічно, так і статично), конститує просторовість

“the Body, in virtue of the constitutive role of the sensations, is of *significans for the constrution of the spatial world*” (Husserl, 1989, p. 62).

А як щодо втіленості «свідомості» машин? Наприклад, якщо ми визначаємо свідомість як результат динамічних і симетричних відносин між “the past, the present, and the body image” (Rosenfield, 1993, p.84), то ми не зможемо відрізнити «свідомість» вакуумного бота від людської. Людиноподібне втілення не є необхідністю для машинної «свідомості». Звичайно, машина – це не просто абстрактна програма (наприклад, кортеж із входами, виходами, станами та функціями переходу тощо). Програма має бути імплементована, інстанційована десь, у якомусь «об’єкті» (ми могли б сказати «тілі»), але немає жодних вимог, щоб цей об’єкт мав будь-яке конститутивне відношення до самої програми (Turner, 2020). Дійсний картезіанський дуалізм. Коротше кажучи, згідно з multiple realizability принципом функціоналізму, «свідомість» машини здебільшого не залежить від «об’єкта» (включаючи зв’язки «об’єкта») і навколишнього середовища. З цієї точки зору, «свідомість» часу машини - очевидно екстенціоналістичний об’єкт.

Інтерсуб’єктивність

Ще одна внутрішня особливість людської свідомості, що має основу в світі тварин (але є основою для людської трансценденції природи), - це інтерсуб’єктивність. Після трансцендентального еросché трансцендентальне Я «знаходить» себе в специфічно структурованій примордіальній свідомості. Шляхом подальшого споглядання і апрезентації трансцендентальна свідомість відкривається до інтерсуб’єктивного «простору», де спільноти трансцендентальних Его колективно конституують реальність. (Husserl, 1960).

Є кілька рівнів цієї колективної інтенціональності; деякі за своєю суттю пасивні (наприклад, життєвий світ⁵), тоді як інші включають складну символічну діяльність (наука, релігія тощо). Основа цієї інтерсуб’єктивної властивості людської свідомості є природною (тваринною), а отже, вона може бути і досліджується біологічно (cf. Pankratova, 2023). Тварини всіх різновидів

⁵ E.g. Husserl, 1970; cf. Ляшенко, 2023

живуть і функціонують в популяціях. Це означає, що інтерсуб'єктивність не редукується до колективної суб'єктності (суми суб'єктів), а суб'єктивність постає як частково інтерсуб'єктивно структурована. По суті, людська свідомість є частково колективним, інтерсуб'єктивним феноменом (Husserl, 2019, 1960, 1970). Така позиція знаходить кореляції у сучасній соціальній онтології. Наприклад,

“The form that my collective intentionality can take is simply ‘we intend’, ‘we are doing so-and-so’, and the like. In such cases, I intend only as part of our intending. The intentionality that exists in each individual head has the form ‘we intend’”. (e.g. Searle, 1996, p.26).

Машини не вимагають нічого подібного для своєї функціональності. Ми можемо запрограмувати їх на співпрацю з іншими машинами, але ця взаємодія не має жодних конститутивних властивостей (для функціонування індивідуальних машин). Це просто зайве для машиноподібної «свідомості». Ще менше це пов'язано з припущеною «свідомістю часу» машини.

Людський час: наратив і парадоксальність свободи

Людська інтерсуб'єктивність природно пов'язана з темпоральністю. З простих біологічних основ люди спільно конструюють культурну реальність із нормативністю, історичністю, традиціями та наративами. Деякі феноменологи, наслідуючи пізніші розробки Гуссерля (Husserl, 1970), розробили концепцію людського часу як специфічного результату функціонування інтерсуб'єктивності вищого порядку в межах історичності соціокультурних взаємодій (див. Gallagher & Zahavi, 2012). Людський час розглядається як особливий міст між суб'єктивною внутрішньою часо-свідомістю та екстенціоналістичним космічним часом (Gallagher & Zahavi, 2012, p. 95, 223)⁶. Він представляє час наших наративів, історій нашого життя, сконструйованих через різні рівні соціокультурної легітимації. (Berger & Luckmann, 1991, p. 110–122). У синхронічному та діахронічному перетині суб'єктивного часу з часом інших, люди «знаходять» себе як людей.

⁶ cf. Ханжи, 2014; Khanzhy, V. B. & Lyashenko, D. M., 2023a, Khanzhy, V. B. & Lyashenko, D. M., 2023b.

“The symbolic universe also orders history. It locates all collective events in a cohesive unity that includes past, present and future. With regard to the past, it establishes a ‘memory’ that is shared by all the individuals socialized within the collectivity. With regard to the future, it establishes a common frame of reference for the projection of individual actions.” (Berger & Luckmann, 1991, p. 120).

Наративи охоплюють усе – від міфів і релігії до філософії та науки – включаючи всі аспекти людського світу (наприклад, любов, істину, красу, справедливість, життя та смерть, сновидіння, свободу, свободу волі тощо). Тобто такий собі детермінізм, та відсутність свободи волі. Все вже прописано за і до нас. Ми можемо лише свідомо або несвідомо розпоряджатися часом, що нам відміряно, в межах природи, соціуму, культури.

Цікаво, що в більшості своїх фундаментальних робіт Гуссерль майже не заглиблюється в дискусії про такі суто гуманітарні речі як свобода або свобода волі. Ніби він бачить себе скоріше вченим-натуралістом, який просто збирає факти з далеких куточків людської свідомості, ніж антропологом (до яких себе часто відносять послідовники Гуссерля).

Однак, парадоксальним чином, людина має як мінімум свободу здійснення *erosché* на різних рівнях, що дозволяє їй отримати доступ до трансцендентальних аспектів людського існування та звільнитися від об’єктивованої натуралістичної установки⁷. Хіба це не ознака свободи? Деякі послідовники Гуссерля, особливо з екзистенціального табору, прийняли цей підхід (e.g., Sartre, 1956). Проте, знову підкреслюючи парадоксальність свободи волі, здійснюючи *erosché*, людина відкриває різні рівні та аспекти буття, де вона не є свобідною. Людина не може не сприймати явища через часові модуси свідомості, які обов’язково структуровані тілесністю та залежать від популяційно-біологічного горизонту людського існування. На вищих рівнях соціокультурної легітимації все, що ми пасивно відчуваємо й активно знаємо про себе, є результатом різних аспектів пасивного генезису (в соціокультурному модусі). У цьому сенсі свобода може стати філософським

⁷ cf. Ханжи В.Б., Ляшенко Д.Н., 2017

концептом, частиною соціокультурного наративу, згорнута версія якого активно використовується різними соціальними інститутами для імплементації людською несвободи. Так свобідний акт ерочé відкриває, що справді людина не є свобідною. Але це не є детермінізмом Спінози, ми все ж таки вільні активно здійснювати ерочé, або не здійснювати (цікаве питання, чи можна здійснювати ерочé пасивно; цікаве тому, що це не така вже і легка справа, бо потребує серйозних вольових та інтелектуальних зусиль. Чи можна пасивно (не випадково, а пасивно) довести складну теорему? Чи можна пасивно підняти надважкий для вас вантаж?).

Повертаючись до машинної «свідомості», можна побачити деякі поверхневі аналогії між людською соціокультурною детермінованістю та запрограмованістю машини але... Людська свідомість має парадоксальне для машини підґрунтя – пасивні аспекти свідомості (як часо-свідомості) як підставу для активності. На вищих рівнях активності (ерочé, свобода волі, або наприклад творчій порив і т.п.), людина знову ж таки відривається від машини в парадоксальності цих суто людських речей. Лише на рівні рефлексивного, аналітичного розуму (платонівської діаної), людська свідомість подібна до машинної і навпаки. Але це не є великою таємницею, якщо згадати як називаються ті машини можливу «свідомість» яких ми розглядаємо: компютер, калькулятор, обчислювальна техніка.

Машинній «свідомості» не потрібні наративи, історії, міфи і т.п. щоб ефективно функціонувати, а всі ці конструкти вищих порядків (свобода, справедливість, любов, добро тощо), навіть незрозуміло як формалізувати (вони в принципі і відносяться до т.з. «неформалізуємих понять»⁸), щоб передати машині. Якщо машина і може здійснити щось на кшталт ерочé, то вона має це зробити вільно, сама.

⁸ Див. e.g. Ляшенко 2021

Висновок

Феноменологічний аналіз пасивності та потрійної структури темпоральності демонструє, що людська свідомість є часо-свідомістю. Тернарна структура людської часо-свідомості втілюється в трьох сферах пасивності: дорефлексивному cogito, тілесності та інтерсуб'єктивності. Разом вони складають феноменологічну специфіку людської свідомості.

Можливість машинної «свідомості» ставить питання про роль самосвідомості та активності, тілесності та соціокультурної реальності в людській свідомості. У той час як людська свідомість передбачає пасивну дорефлексивну самосвідомість, «свідомість» машини починається та функціонує автоматично, наприклад, через запрограмовані алгоритми. Людська свідомість специфічно формується і структурується тілом, яке відіграє важливу роль у конститутивному відношенні між часо-свідомістю та просторовістю. Навпаки, машинна «свідомість» не вимагає нічого подібного до людської тілесності (тут працює multiple realizability принцип).

Інтерсуб'єктивність (як на популяційному так і на соціокультурному рівнях) утворює ще одну необхідну основу людської свідомості. Сенс суто людських феноменів знаходиться на вищих рівнях інтерсуб'єктивності, охоплюючи різні аспекти людського існування. Для машини це не є необхідним, а, враховуючи парадоксальність таких явищ як свобода волі, скоріше є зайвим.

Машина створювалася як помічник у справах суто обчислювальних та аналітичних, навіть якщо і рефлексивних. В своїй пасивності (дорефлексивній свідомості, тілесності і популяційності) людина – це просто тварина. Рефлексивний аналітичний розум дуже добре імітується машиною. В цій перспективі, до дійсно людського мають належати, наприклад, такі вищі рівні активності людської свідомості, які пов'язані із свободою волі, творчістю і т.п. (бо вони є парадоксальними для існуючих машин і занадто активними для звичайних тварин).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Almäng, J. (2021) A problem for extensional theories of time-consciousness. *Synthese*. 199: 14865-14880.
- Berger, P., Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality: A Treatise in The Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books
- Chalmers, R. D. (1996). *The conscious mind: in search of a fundamental theory*. N.-Y.: Oxford UP.
- Dainton, B. (2000). *Stream of Consciousness. Unity and Continuity in Conscious Experience*. London and New York: Routledge.
- Dorato, M., Wittmann, M. (2021). The phenomenology and cognitive neuroscience of experienced temporality. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. 19: 747–771.
- Gallagher, S. (2017). *Enactivist interventions*. Oxford : Oxford University Press.
- Gallagher, S., Zahavi, D. (2012). *The phenomenological mind*. Abingdon, New York : Routledge.
- Hall, N.A. (2020). Human Experience and Artificial Intelligence. in S. Gouveia (ed) *The Age of Artificial Intelligence: An Exploration*. Wilmington: Vernon Press, 133–144.
- Hofstadter D. (1999). *Gödel, Escher, Bach: An Eternal Golden Braid*. 20th anniversary ed. N.-Y. Basic books.
- Huang, D. (2022). Towards a dialethic theory of time-consciousness. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. 21: 137–159.
- Husserl, E. (2001). *Analyses Concerning Passive and Active Synthesis: Lectures on Transcendental Logic*. Translated by A. J. Steinbock. Dordrecht : Springer.
- Husserl, E. (1960). *Cartesian meditations: an introduction to phenomenology*. Translated by D. Cairns. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Husserl E. (2019). *First Philosophy: Lectures 1923/24 and Related Texts from the Manuscripts (1920-1925)*. Trans. S. Luft, T. M. Naberhaus. Dordrecht: Springer.

- Husserl, E. (1983). *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy : First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology*. Translated by F. Kersten. Dordrecht: Springer.
- Husserl E. (1989). *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy: Second Book: Studies in the Phenomenology of Constitution*. Trans. R. Rojcewicz, A. Schuwer. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Husserl, E. (1991). *On the phenomenology of the consciousness of internal time (1893–1917)*. Ed. R. Boehm, Translated by J. B. Brough. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Husserl, E. (1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Translated by D. Carr. Evanston, US: Northwestern University Press
- Khanzhy, V., Lyashenko, D. (2023a). The Interpretation of Husserl’s Time-Consciousness in the Reconstruction of the Concept of Anthropic Time. Part One. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, NO. 23, 117-132.
- Khanzhy, V., Lyashenko, D. (2023b). The Interpretation of Husserl’s Time-Consciousness in the Reconstruction of the Concept of Anthropic Time. Part Two. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, NO. 24, 101- 117.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. N.-Y.: BASIC BOOKS.
- Lyashenko, D. (2022). The problem of Searle. *X Uyomovs’ki chytannya: materials of Scientific readings in memory of Avenir Uyomov (Odesa, Ukraine, April 4th, 2022)*, 31–37. Odesa: ONU named after I. I. Mechnikov.
- Lyashenko, D. (2021). The System Study of Consciousness: The Problem of Adequacy. In *Development of Scientific, Technological and Innovation Space in Ukraine and EU Countries, 3rd ed.*, Riga, Latvia: Baltija publishing, pp. 340-365.

- Lyashenko, D. (2019). Towards a metaphysical neutrality of the neurophenomenological and neurophilosophical approaches of consciousness study. *Proceedings of the Relevant issues of the development of science in central and eastern European countries: international scientific conference (Riga, Latvia September 27th, 2019)*. Baltija publishing, pp. 169-172.
- Maturana, H., Varela, F. (1998). *The tree of knowledge: the biological roots of human understanding* (revised ed.). Boston: Shambala.
- Pankratova, O. S. (2023). Empathy, Intentionality and 'Other Mind': from Phenomenology to Contemporary Versions of Naturalism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research. № 23*. 105–116
- Rosenfield, I. (1993). *The Strange, Familiar, and Forgotten: An Anatomy of Consciousness*. N.Y.: Vintage Books.
- Sartre, J.P. (1956). *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology*. Trans. Barnes H. N.-Y. Philosophical Library.
- Searle J. (1996). *The Construction of Social Reality*. London: Penguin books.
- Thompson, E. (2011). *Mind in life: biology, phenomenology, and the sciences of mind*. Cambridge, Mass. : HARVARD University Press.
- Turner, C. (2020). The Cognitive Phenomenology Argument for Disembodied AI Consciousness. in S. Gouveia (ed) *The Age of Artificial Intelligence: An Exploration*. Wilmington: Vernon Press, 111–132.
- Varela, F., Rosch, E., Thompson, E. (2017). *The embodied mind: cognitive science and human experience*. Revised ed. Cambridge : MIT Press.
- Zahavi, D. (2017). *Husserl's legacy: phenomenology, metaphysics and transcendental philosophy*. Oxford : Oxford University Press.
- Zahavi, D. (2003). *Husserl's Phenomenology*. Stanford, Calif. : Stanford University Press.
- Ляшенко Д.Н. (2021). Математика и гуманитарное знание (воспоминания ЯТОмана о ЯТОфиле). *Збірник матеріалів наукових читань ОНПУ присвячених пам'яті професора А.Ю. Цофнаса* (12 березня 2021, Одеса). – С. 14-17.

- Ляшенко Д.М. (2023) Проблема технології та замикання структур «життєвого світу»: науково-освітній контекст. *Матеріали 6-го круглого столу в рамках науково-освітнього міжнародного проєкту «Створювальне знання: науково-освітні практики 3.0»* (9 червня 2023 р.) / Під ред. Доннікової І. А. – Одеса: НУ ОМА, 2023. С. 34-38.
- Ханжи В.Б., Ляшенко Д.Н. (2017). Добро и зло как векторы свободы воли в структуре антропного времени. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. – Вип. 12. С. 27-39.
- Ханжи В. Б. (2014). *Парадигмы времени: от онтологического к антропологическому пониманию : монография*. Херсон : Гринь Д. С.

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, БІОЕТИКИ ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА
«ОДЕСЬКИЙ МІСЬКИЙ ЦЕНТР ЗДОРОВ'Я»
ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ
МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЯ ПСИХОСІНЕРГЕТИКИ ТА АЛЬФОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної наукової конференції

ЛЮДИНА ЯК ЦІЛІСНІСТЬ: ЛЮДСЬКЕ, ПОЗАЛЮДСЬКЕ, НАДЛЮДСЬКЕ

УДК 111.32:159.923(043.2)
Л 937

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Одеського національного медичного університету
(протокол № 5 від 25 січня 2024 р.)

Редакційна колегія:

Доннікова І. А. - доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Національного університету «Одеська морська академія»;

Кривцова Н. В. - кандидат психологічних наук, President of the International Academy of psychosynergetics and alphalogy, голова Товариства дослідників МАПА, керівник психологічної служби Одеського національного медичного університету;

Лазор Н. В. – старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Ляшенко Д. М. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного університету «Одеська морська академія», доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Медянова О. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Мокрієнко Е. М. – старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Терзі О. О. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри Національної безпеки інституту безпеки ПрАТ «ВНЗ "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

Відповідальний редактор:

Ханжи В. Б. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету.

Рецензенти:

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Варинська А. М. - кандидат філологічних наук, професор, завідувачка кафедри українознавства Національного університету «Одеська морська академія».

Л 937 Людина як цілісність: людське, позалюдське, надлюдське: Збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції (19 жовтня 2023 р., м. Одеса) / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії, біоетики та іноземних мов, Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол. : В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2024. – 294 с.

У збірнику матеріалів запропоновано міждисциплінарний погляд на актуальні проблеми буття людини, а також її можливих поза- та надлюдських перспектив. Представлено результати осмислення людини як цілісності через зіставлення філософських, соціально-гуманітарних і природничо-наукових підходів. Окремою рубрикою висвітлено матеріали круглого столу, присвяченого діяльності Брюссельської наукової школи. Для дослідників питань людського існування та самовдосконалення.

Матеріали опубліковані в авторській редакції.

Редакційна колегія не завжди поділяє позиції авторів. За точність, достовірність та коректність викладеного матеріалу всю відповідальність несуть автори.

© Автори матеріалів, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ЗНАННЯ	6
VERGELES K.M., KULISH P.L., SHKOLNIKOVA T.Y., VERGELES T.M. A PERSON IN THE SOCIO-CULTURAL SPACE: TODAY'S CHALLENGES.....	6
НАРБУТОВА Т.Є., Спаський І.Д. ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ КОГНІТИВНОЇ НАУКИ	12
ПЕТИНОВА О.Б. ФІЛОСОФСЬКІ КОНТЕКСТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЖІНКА, ЧОЛОВІК ТА БЛИЗНЮКОВІ ПОЛУМ'Я	15
ПОПЛАВСЬКА Т.М., Стойкова К.М. АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ.....	18
RAIKHERT K. AXIOLOGY AND HEURISTICS.....	23
STELA SPÎNU THE INFLUENCE OF XENOCENTRISM ON STUDENT'S COMMUNICATION IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT.....	27
СВІТЛИЦЬКА В.Р. АРХЕТИП ВЕЛИКОЇ МАТЕРІ: СУЧАСНІ КОНТЕКСТИ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	33
ТКАЧЕНКО К.В. ЛЮДИНА ТА ЇЇ ІДЕНТИЧНІСТЬ: МОВНЕ ПИТАННЯ НА ПРИКЛАДІ КОРИННИХ НАРОДІВ КИТАЮ	36
ФЕДОРОВА І.В. ПРОБЛЕМИ ТРАНСГУМАНІЗМУ НА ТЛІ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ.....	39
МЕТАФІЗИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ ЩОДО ЛЮДСЬКОГО, ПОЗАЛЮДСЬКОГО, НАДЛЮДСЬКОГО	44
ВАСТЬЯНОВ Р.С. ФІЛОСОФСЬКІ КАТЕГОРІЇ В РОЗУМІННІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ХВОРОБУ ЛЮДИНИ. МОНОМОРБІДНІСТЬ ТА КОМОРБІДНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЇ В КЛІНІЧНІЙ МЕДИЦИНІ.....	44
ДОННІКОВА І.А. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СИМУЛЯЦІЯ ЛЮДСЬКОГО	53
ЗУБАРЄВ О.С. МАХАТМА ГАНДІ ПРО НЕНАСИЛЬСТВО, ІСТИНУ ТА ЛЮДСТВО	56
KOROLKOV M.O. PLATO'S POSSIBLE SOLUTION OF THE MIND-BODY PROBLEM.....	59
ПУНЧЕНКО О.П., Пунченко Н.О. СУЧАСНА АНТРОПОЛОГІЧНА КРИЗА: СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ	65
ХМІЛЬ Т.В. ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОГЛЯДНИХ ПАРАДИГМ.....	71
ПРОБЛЕМИ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ. ЛЮДИНА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	74
БУСЛАЄВА В.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСТІВ У ОСІБ, ЩО ЗАЗНАЛИ ВПЛИВ ВІЙНИ	74
GULMIRA SPICER SHAMANISM AND SHAMANIC RITUALS IN MODERN APPLIED PSYCHOLOGY	80
КНЯЗЬКОВА В.Я., СКОРОХОДОВА Ю.В. МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ТА ЙОГО ПІДТРИМКА ПІД ЧАС ВІЙНИ	87
ЛЕВИЦЬКА А.І. ІМПАКТ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ: РОЛЬ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВІДНОВЛЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЦІЛІСНОСТІ.....	92

Жмай О.В., Сорочан К.В., Івасик Я.С. РОЗВИТОК МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	95
ЧАСОВІ АСПЕКТИ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ.....	99
Ляшенко Д.М. ЛЮДСЬКА ЧАСО-СВІДОМІСТЬ VS. МАШИННА «СВІДОМІСТЬ»: СПРОБА ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	99
Ханжи В.Б. «СХОПЛЕННЯ-3-ТЕПЕР» ТА НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ ЧАСОВИХ МОДУСІВ У ВЧЕННІ Е. ГУССЕРЛЯ: ВІДГУК У РЕКОНСТРУКЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ АНТРОПНОГО ЧАСУ	118
АНТРОПОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МЕДИЦИНИ. ЗДОРОВ'Я ТА ЙОГО СКЛАДОВІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	123
BANARI ION PETRU ETHICAL INTERPRETATIONS ON THE APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF VULNERABILITY IN CLINICAL ACTIVITY.....	123
Данилко М.В. СОЦІОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ	126
СОЛОСARU VIOREL PAVEL ETHICAL AND MEDICAL ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF MEDICAL WORKERS IN PENITENTIARY INSTITUTIONS	130
Ляшенко-Щербакова В.В. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ	135
Марічереда В. Г., Борщ В.І. ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ МЕНЕДЖМЕНТУ РИЗИКІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПЕРИНАТАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ.....	137
Одинець О.А. СИСТЕМА «ЗДОРОВ'Я-ХВОРОБА» В КОНТЕКСТІ ЦІЛІСНОСТІ БУТТЯ ЛЮДИНИ	142
OJovanu VITALIE ION ESSENTIAL SUBJECTS IN THE STUDY OF VULNERABILITY IN DIFFERENT CATEGORIES OF PATIENTS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA. BIOETHICAL ASPECTS.....	147
RUBANOVICI LUDMILA PETRU THE PRINCIPLE OF VULNERABILITY IN THE BIOMEDICAL FIELD	150
Харченко Н.В., Ковбаса К.І. ЗДОРОВ'Я ЯК ПИТАННЯ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА	155
ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ. ТРАНСФЕСІОНАЛІЗМ: ПОТЕНЦІАЛ САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСВІЧЕНОЇ ЛЮДИНИ	158
Кривцова Н.В. КУЛЬТУРА “UZER”СТВА І МЕТОДОЛОГІЧНЕ ХАКЕРСТВО ЯК ІНДИКАТОРИ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДОСЛІДНИКА, СХИЛЬНОЇ ДО ТРАНСФЕСІОНАЛІЗМУ. ЧАСТИНА 1	158
Жмай О., NELIN I. MANAGING BURNOUT IN THE WORKPLACE.....	166
ЮРИДИЧНИЙ ВИМІР МЕЖ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ	171
Криворучко В.О. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ	171
Москалюк А.Ю. ІНІЦІАЦІЯ ПРОЕКТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ – КРОК УСВІДОМЛЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ БЕЗПЕКИ.....	175

Терзі О.О., Шпак І.В. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ЯК ОБ'ЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	178
ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ	183
Горь-Гаврильченко І.В. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЩО СТИМУЛЮЮТЬ РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ	183
Каранфілова О.В., Трандафір В.О. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	186
Лазор Н.В., Мокрієнко Е.М. ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	195
Медянова О.В., Шень Вей КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ.....	199
Нагачевська С.В. ДИСТАНЦІЙНЕ ВИВЧЕННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ ТА МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	205
Русалкіна Л.Г. ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЕДАГОГІКИ І ФІЛОСОФІЇ	208
Савусін М.П. ГУМАНІЗАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИКИ В ВУЗІ	211
Смирнова О.В. МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ .	233
Левицька А.І. РОЛЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ АНТРОПОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ МЕДИЦИНИ	236
Чекална М.М. СУЧАСНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК НОВА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ФІЛОСОФІЯ: ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛІДЕРА.....	251
Жмай О.В., Чернова Т.М., Сабат А.А. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ТА ТЕОРІЙ НАВЧАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	255
МАТЕРІАЛИ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ, ПРИСВЯЧЕНОГО ДІЯЛЬНОСТІ БРЮССЕЛЬСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ.....	261
Єршова-Бабенко І.В., Шинкевич О.С., Козобродова Д.М. ЦИФРОМІРНІСТЬ - НОВИЙ ВИМІР «ЦІЛОГО В ЦІЛОМУ», НЕ ПРИРОДА, НЕ ЛЮДИНА	261
Єршова-Бабенко І.В. ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОНОГРАФІЇ «ПСИХОМІРНІСТЬ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ ПОВЕДІНКИ».....	267
Єршова-Бабенко І.В. ПАМ'ЯТІ НАШИХ ВЧИТЕЛІВ. ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ЗСУВ ...	272
Козобродова Д.М. ПРИНЦИП НОВІТНЬОГО ХОЛІЗМУ «ЦІЛЕ-В-ЦІЛОМУ» У ПОБУДОВІ КОНЦЕПЦІЇ ПСИХОМІРНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	282
АВТОРИ МАТЕРІАЛІВ	285

ПЕРЕДМОВА

Осмилення людиною проблематики власного буття та пізнання є одним зі змістовно найнасиченіших пошукових шляхів розвитку її думки. В історії західноєвропейської філософії та науки ми бачимо, що прагнення зрозуміти складність (ба парадоксальність!) людського існування залишається глибоким і незмінним завданням: від людиномірної софістики Протагора та антропологічного нігілізму Демокріта – через гуманізм Фічіно і Піко делла Мірандоли, антропологізм Канта та відчужений об'єктивізм ньютоніанської моделі Всесвіту – до людиномірності постнекласичного дискурсу та відмови від кореляціонізму у об'єкт-центрованій онтології Грема Гармана... Навіть відмовляючись від людського в пізнанні заради слідування принципу об'єктивності, чи рухаючись «назад, до самих речей!», людина залишається людиною і повертається до себе через постнекласичні моделі розвитку науки, трансцендентальну феноменологію, людиноцентричну філософію, медицину, психологію, педагогіку, мовознавство тощо.

Однак з урахуванням значущості сучасних трансгуманістичних розробок, через які здійснюється поетапна «кіборгізація» і «оцифрування» людини, в філософсько-антропологічній думці актуалізується необхідність повернення до вічного питання про те, що є людина. Отже цього року ми сфокусували увагу науковців на проблематиці не тільки суто людського, але й поза- і надлюдського, а також, відповідно, – на непростому питанні про доцільність розширення обсягу поняття людини, виходу за межі традиційних його рамок.

У збірнику матеріалів конференції представлено низку філософських, психологічних, біоетичних, педагогічних та комунікативних моделей, які стосуються постнекласичних аспектів дослідження людського буття, задля чого використовуються різноманітні підходи і методи: від екстравагантного трансцендентального епохé – через системно-дескрипторний аналіз, темпоралізаційну реконструкцію, інтегрований підхід до освіти та методологію сучасної аналітичної метафізики – до тривіального кількісного аналізу. Така методологічна палітра цілком виправдовується невичерпною допитливістю людського інтелекту, прагненням до всебічного розуміння людського існування та динамічною природою сучасного знання.

Поєднання цих різноманітних моделей забезпечує всеохоплюючу перспективу багатогранних вимірів людського життя. Кожна дисципліна привносить свій унікальний об'єктив у вивчення людського досвіду. Проте ми не зупиняємось на простому синтезуванні множини ракурсів дослідницького пошуку, наша мета – цілісний та інтегрований погляд. Цей міждисциплінарний підхід стає все більш актуальним у нашому складному світі, де кордони між дисциплінами розмиваються, що вимагає подальших кроків щодо детального та всебічного вивчення одвічної антропологічної проблематики, але вже на якісно новому пізнавальному рівні.

Редколегія